

паспорт», вони могли знати свою генетичну спадковість, якби існувала наука соціологія, а не одноіменна пародія на дану науку, якби люди достатньо добре знали вплив на них природи і не містифікували його, можна було б передбачити долю з високим ступенем ймовірності. Решта пояснювалась би ролею випадковостей. Оскільки вказані умови не можуть бути усунені в близькому майбутньому, доля буде залишатись загадкою. Загадкою буде залишатись і доля народу, який складається із індивідумів.

Література

1. Пахомов Б.Я. Необходимость и случайность, возможность и действительность в причинных связях // Сучасний детермінізм. Закони природи. – М.: Думка, 1973. – С. 168.

УДК 32.019.5:165.12

А.І. Паньков

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК МІРИЛО ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИ І СУСПІЛЬСТВА

Україна опинилася у вельми складних умовах існування держави і суспільства. За роки так званої перебудови і незалежності ми не тільки втратили радянську систему цінностей, але, на жаль, поки що не набули і не виробили нову. Вчені-аналітики нервують і висловлюють непоодинокі негативні оцінки щодо ідейного голоду, який особливо гострий і сумний тому, що існує багато різноманітних міркувань і сумарна могутність інформаційного потоку перевищує здатність будь-якого індивідуума переосмислити одержуване. У цьому певною мірою – корінь загальних наших бід, проблем, труднощів.

Усе починається із свідомості. Під цим словом ми розуміємо, що кожна людина, крім соціальних ролей, політичних поглядів, рівня освіти і культури, – це найперше ментальна ідентичність, структура, яка перебуває у стані динамічної чи не зовсім рівноваги між «Я» і своїм підсвідомим. Одним словом, свідомість – фундаментальний аспект життя людини. І оскільки свідомість стоїть на чолі мислення, емоцій і фізичної діяльності, то це – ключ до розвитку нових рівнів життя. Фактично і те, що ми робимо, і те, як ми це робимо, повністю визначає стан свідомості, тому, щоб знайти нову якість у житті, необхідно підвищити рівень свідомості. Взагалі психологи вагаються давати визначення свідомості, яке б задовольняло усіх вчених. Відомий британський учений Джон-Ділан Гайнес вважає, що від цього визначення вимагають неможливого: вказати якісну відмінність людини від тварин і комп'ютерів. Але якісних відмінностей немає. У результаті одне з двох: або визначення є чесним, тоді виявляється, що свідомість є не лише у людей, але й у тварин і комп'ютерів. Чи визначення з помилками, але тоді на ці помилки будуть вказувати і критикуватимуть їх. Однак якщо у психології людина найперше індивід, представник,

особистість, одна з осіб, які складають суспільство, то у філософії протистоїть світові в цілому. Тому поняття «людина як носій свідомості й мислення» значно більше тяжіє до філософії, ніж до психології, адже коли йдеться про людину у філософії, то йдеться про людину взагалі, представника суспільства і навіть саме суспільство, яке розглядається як єдина істота, суб'єкт діяльності.

Свідомість держави, народу, суспільства, нації складається поступово, історично. І саме свідомість, норми ставлення до зовнішнього світу, рівень історичної самосвідомості, традиція, системи поглядів на головні питання буття зумовлюють усі останні сфери життя. Промисловий, економічний, культурний, соціальний розвиток це не самостійні феномени, а прояви на різних рівнях і в різних сферах загально визнаної свідомої настанови, особливої та унікальної для кожного народу, кожної цивілізації. Без «загально визнаної свідомої настанови» неможливе існування держави. А державні чи суспільні справи це – політика [4, с. 421], яка будується на свідомості народу, від імені якої виступає саме держава.

Політична свідомість радянської держави не мала нічого спільного з політичною свідомістю народу: вона базувалася на теорії Маркса – Леніна про диктатуру пролетаріату [4, с. 430]. А «політичні сили, що обстоюють інтереси одного класу і будь-якої партії, – зізнавалися за рік до розвалу СРСР автори словника, – опиняться в теоретичному глухому куті. Їхня ідеологія з наукової неминуче перетворюється на міф, де замість істини залишаються лише порожні заклинання. Ясна річ, знаходяться жерці, що проповідують позірні досягнення ідеології, що переслідують інше мислення. Але така вже доля людей, здатних лише у такий спосіб заробляти на життя. Ці люди не дадуть відповідей на животрепетні проблеми сучасності, не вироблять нових шляхів суспільного розвитку» [6, с. 266].

Коли вникнути у зміст даної цитати й зіставити його з тим, що відбувається у багатопартійній Україні, то побачимо, що замість жерців КІРС – КПУ, маємо справу з жерцями 129 партій, які тягнуть нашу державу в різні боки, тобто єдиної державної політичної свідомості, як і єдиної політичної свідомості, в Україні не існує. Чому?

Аби відповісти на це запитання, слід подати дефініцію цієї свідомості, її теоретичне обґрунтування. Адже, «критикуючи практику функціонування адміністративно-командної системи, ми не повинні забувати, що вона мала свою теоретичну основу. Ми можемо фантазувати про те, як би склалася доля соціалізму в Росії, якби Ленін прожив довше і якби йому вдалося змінити докорінно погляди на соціалізм, що він нібито намагався зробити останніми роками. Але історія довела, що той варіант теорії, який існував в СРСР до недавнього часу, обґрунтував авторитаризм і тероризм» [6, с. 267], які були ґрунтом для радянської політичної свідомості – усвідомлення того, що кінцевою метою КІРС є побудова комунізму, тобто політична свідомість без кінцевої мети неможлива.

За радянських часів проблеми політичної свідомості торкався О. Уледов [13, с. 90-99]. Кафедра соціології духовно-ідеологічної сфери АСН при ЦК КІРС присвятила вивченню політичної свідомості спеціальне всесоюзне соціологічне

дослідження [10]. Інтерес до цієї проблеми помітно зріс у пострадянську епоху, яка позначилася низкою публікацій М. Бухтеєва [7, с. 75-83], П. Сергієнка [12], Ю. Руденка [11], Н. Поливаєвої [9] та ін. Різним її аспектам присвячуються спеціальні розділи в навчальних посібниках [8, с. 11-41]. Філософії політичної свідомості присвячена однойменна фундаментальна праця відомого українського філософа В.І. Воловика [3], у третьому розділі якої вчений аналізує різні дефініції політичної свідомості [3, с. 52-83].

У визначенні поняття політична свідомість має місце тотожність висловлювань на загальні риси предмета дослідження – це опосередковане відображення політичного життя, однак дослідники по-різному розуміють взаємозв'язок політичної свідомості із суспільною свідомістю. Річ у тім, що наявність цього зв'язку визнають окремі вчені, які розглядають політичну свідомість лише в контексті суспільної свідомості. До цього числа належать, зокрема, О. Уледов, більшість суспільствознавців, які займалися проблемами політичної свідомості в радянську добу, скажімо Н. Поливаєва. Щоправда сам взаємозв'язок політичної свідомості із суспільною не всі вони пояснюють однаково [3, с. 55].

Якщо, наприклад, О. Уледов розглядає політичну свідомість як різновид суспільної свідомості поряд із моральною, правовою, релігійною, естетичною, філософською, тобто трактує «суспільну свідомість» як родове поняття, фіксуючи наявність субординації, то Н. Поливаєва так не вважає. «Поняття політичної свідомості, – зауважує вона, – близьке до поняття «суспільна свідомість». Можна сказати, що вони тісно переплетені між собою, але не збігаються повністю. У них спільний об'єкт відображення – суспільство. Суспільна свідомість – вищий ступінь абстракції, в ній створюються інваріанти, які узагальнюють і фіксують у собі лише найбільш істотні відносини і зв'язки практичної діяльності. Ці відносини і зв'язки набувають тут форму законів, наукових теорій, творів мистецтва і тому подібне» [9, с. 4].

Не можна не погодитися з даним автором у тій частині, що поняття «суспільна свідомість» і «політична свідомість» не збігаються. Вони і не можуть збігатися, оскільки перше означає всю сукупність ідеальних форм (понять, суджень, поглядів, почуттів, ідей, уявлень, теорій), що охоплюють і відображують суспільне буття, вироблених людством у процесі опанування природи та суспільної історії. Поняття «політична свідомість» вказує на одну з основних форм суспільної свідомості.

Часто в теорії і на практиці існують спроби звужено чи спрощено тлумачити зміст політичної свідомості. Наприклад, Б. Кухта, Л. Климанська, А. Романюк – автори курсу лекцій «Основи політичної науки» – вважають, що «політична свідомість – це усвідомлення суб'єктом (індивідом – лідером, тим, хто приймає рішення, чи макро- і мікрогрупами) своїх політичних інтересів, спрямувань і захоплень» [7, с. 46].

Це суто ленінський підхід до визначення «політичної свідомості»: 20 січня 1920 року англійська «Таймс» оприлюднила його слова іспанським соціалістам: «Ми ніколи не говорили про свободу. Ми встановлюємо диктатуру проле-

таріату в ім'я меншості, бо селянство не пролетаріат, і ще не з нами. Ми будемо здійснювати над ним диктатуру доти, доки воно не підкориться».

Цієї тези дотримується в Україні майже вся політична еліта. У 1999 році Л. Лук'яненко заявив: «Нині частина нації, її передова частина, розуміє, що потрібні не колгоспи, а якісь приватні фермерства чи господарства. Цим ідеям колгоспники чинять шалений спротив, як... чинили спротив колгоспам. Хто має рацію? Більшість чи меншість? Ясна річ, меншість! Чому? Тому, що ця більшість завжди менш розвинута інтелектуально... Ніколи народ не має рації. Рацію має керівна частина народу» [2, с. 6]. Хоча, як відомо, саме рація керівної частини зробила народ за роки незалежності жебраком.

Між іншим, «політична свідомість» передбачає наявність кінцевої мети. За А. Уледовим, політична свідомість «обумовлюється такою особливістю, як виступати як цілеспрямована свідомість, що відіграє найбільш активну роль у житті суспільства» [13, с. 92]. А метою кожного народу і будь-якої держави є здійснення національної ідеї. Без національної ідеї ми категорично не спроможні адекватно оцінити ту ситуацію, в якій опинилася Україна. Ми не маємо вихідної точки відліку і не здатні з цієї причини ясно усвідомити, що і наскільки в нас погано. Як це можна виправити? Куди слід рухатися суспільству? До чого прямувати? Ніяких абстрактних методів оцінки, відвернених і сприятливих для всіх технологій і методологій розвитку не існує. Кожний народ рухається в історії по своїй траєкторії, відстоюючи своє світорозуміння. Саме тому те, що добре для одних народів, неприйнятне для інших. Самобутність виявляється в неоднаковості етичних систем, культур, релігійних конфесій, правових інституцій, господарчих моделей.

Кожний народ, кожна держава мають Національну Ідею, що є єдиним фундаментом для політичної свідомості особи і суспільства в цілому та єдиною метою.

Сьогодні часто можна почути, що в Україні слід сформулювати національну ідею. Це слухна думка про об'єднання інтересів суспільства і держави. У принципі вона спільна для всіх народів. Її сформулював у VI–V ст.ст. до н. е. китайський філософ Конфуцій. Дану ідею можна викласти двома словами – безсмертя нації. Що для цього потрібно? Для відповіді слід надати слово самому філософу: «Цзи-гун запитав про управління державою. Учитель відповів: «У державі має бути достатньо їжі, має бути достатньо зброї і народ повинен довіряти правителю.» Цзи-гун запитав: «Чим передусім з цих трьох речей можна пожертвувати, якщо виникне крайня необхідність?» Учитель відповів: «Можна відмовитися від зброї». Цзи-гун запитав: «Чим передусім можна пожертвувати з цих двох речей, коли виникне крайня необхідність?» Учитель відповів: «Можна відмовитися від їжі. З давніх часів ще ніхто не зміг запобігти смерті. Але без довір'я народу правителю держава не зможе встояти» [5, с. 160].

На жаль, саме меншість в Україні, яка, за висловлюванням Л. Лук'яненка, має рацію, відмовилася без згоди народу від ядерної зброї, не питаючи народ, зруйнувала сільське господарство, тобто без крайньої потреби позбавила народ їжі. Саме ця меншість жодного разу не створила уряд, якому б довіряв народ. А це означає, що в Україні за роки незалежності знищено ґрунт для політичної

свідомості особи і суспільства. Чи не тому ми на 129 місці у світі за бідністю із 129 партіями, жодна з яких не сповідує національну ідею тому, що не бажають ні безсмертя нації, ані самого існування держави, в якій поки що існують. Реальне осмислення гострої необхідності вироблення національної ідеології та її стратегії відчула нинішня влада Російської Федерації. Інша річ, як реалізується ідея, однак, як приклад, можуть служити статті й виступи замглави президентської адміністрації Владислава Суркова, які наробили багато сполоху. Зокрема, виступи перед «Єдиною Росією» підтверджують, що слова «національна ідеологія» і «національна стратегія», які пропонувалися національним істеблшментом при проголошенні держав років 10–15 тому, стають обов'язковими. «Пошук національної ідеї необхідно продовжити. Ми повинні інтенсивно працювати над проблемами нашої культури, її розвитку і, звичайно, ідеології, заснованої на цій культурі. Саме національна ідеологія задає рамки і цілі, які визначають стратегію держави, – говорить віце-президент Колегії військових експертів Росії генерал-майор А.І. Владимиров, підбиваючи геополітичні підсумки 2006 року у статті «Рах Америка: начало конца» [ЛГ. – 2006. – 27-31 дек. – С. 3], – «висоту стратегічних мотивів»... Тільки це – праця і духовний подвиг народу для досягнення національних цілей – можуть зробити нас історично вічною і успішною країною».

Література

1. Бухтеев Н. Гуманистический потенциал политических инноваций: [Политическое сознание] // Гуманіст. вісник Запорізької держ. інж. академії. – 2001. – Вип. 5. – С. 75-83.
2. День. – 1999. – 19 черв.
3. Воловик В. Философия политического сознания. – Запорожье: Просвіта, 2006.
4. Краткий политический словарь. – 6-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1989.
5. Конфуций. Лунь Юй // Древнекитайская философия: Собр. текстов: В 2 т. Т. 1. – М.: Мысль, 1972.
6. Михальченко Н. Марксистская политическая идеология. – К.: Наук. думка, 1991.
7. Основи політичної науки / Б. Кухта, Л. Клеманська, А. Романюк та ін. – Л., 1998.
8. Панарин А. Политология: Учебник. – М.: Проспект, 1997. – С. 11-41; Основи політичної науки / За ред. Б. Кухти. – Л., 1998. – С. 45-54; Общая прикладная политология. – М., 1997; Соловьев А. Политология. Политическая теория. Политические технологии. – М., 2000.
9. Поливаева Н. Тип общества и политическое сознание // Вестник МГУ. – 2002. – № 2. – (Сер. 18: Социология и политология).
10. Политическое сознание и его роль в перестройке и обновлении общественных отношений: (Итоги повторного социологического исследования). – М.: АОН при ЦК КПСС, 1990.
11. Руденко Ю. Політична свідомість: визначення та актуальність в контексті розвитку вітчизняної політичної науки // Людина і політика. – 2001. – № 4. – С. 107-114.
12. Сергиенко П. Массовое политическое сознание: Проблемы формирования и развития. – К., 1991.
13. Уледов А. Структура общественного сознания (теоретико-социологическое исследование). – М.: Мысль, 1968.